Vzorová nominace

Návrh na udělení titulu

Nositel tradice lidových řemesel

František Pavlica, Hroznová Lhota

výroba slaměných došků a zhotovení doškové krytiny

Osobní údaje kandidáta:

Jméno a příjmení: František Pavlica
Narozen: [redacted]
Státní občanství: [redacted]
Adresa bydliště: [redacted]
Adresa pracoviště: [redacted]
Telefon: [redacted]
E-mail: [redacted]
Obor uchované řemeslné tradice: Výroba slaměných došků a zhotovení doškové krytiny

Návrh předkládá:
Název organizace: [redacted]
Adresa předkladatele: [redacted]
Telefon: [redacted]
Kontaktní osoba: [redacted]
Telefon: [redacted]
E-mail: [redacted]
Návrh zpracoval: [redacted]
Telefon: [redacted]

.....

datum a podpis překladatele

I. Profesní životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru

František Pavlica je absolventem Střední zemědělské školy ve Strážnici, kterou ukončil v roce 1986. Po absolvování povinné vojenské služby pracoval v zemědělském družstvu Hroznová Lhota, po jehož rozpadu na počátku 90. let musel hledat nové uplatnění. Tím bylo v roce 1991 založení živnosti na zhotovování slaměných věnců. Schopnost získat kvalitní surovinu, stejně jako zkušenosti s jejím zpracováním, se stala základním předpokladem pro výrobu doškové krytiny, kterou se zabývá od roku 1993. K této činnosti je totiž nezbytně nutné vhodné strojové vybavení. Moderní zemědělství není schopno produkovat kvalitní, dlouhou slámu s nepoškozenými stébly, proto je třeba pracovat se starší mechanizací, která se ke slámě chová šetrněji. Pan Pavlica využívá samovaz a mlátičku, pocházející z 30. let 20. století. Přitom uplatnil své vzdělání zemědělského mechanika, neboť staré, desítky let nepoužívané stroje bylo třeba nejprve opravit a zkompletovat. I v současné době jejich provoz vyžaduje značnou péči a improvizační schopnosti.

K myšlence vyrábět doškovou krytinu přivedl Františka Pavlicu tehdejší ředitel Ústavu lidové kultury ve Strážnici PhDr. Josef Jančář. Objekty s doškovou krytinou, jež tvoří ve zdejším Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy značné procento, totiž potřebují pravidelnou údržbu a péči, které se jim od období výstavby skanzenu nedostávalo, a stavby tak chátraly. Pan Pavlica sice vlastnil potřebné vybavení, technologii výroby došků a pokrývání doškové střechy se však musel naučit. Teoretické znalosti získal od pana Jegly z Lipova, který v osmdesátých letech pokrýval objekty Muzea vesnice jihovýchodní Moravy (dále jen MVJVM) a proces výroby znal od svých rodičů. Praktickou stránku věci mu předvedl L. Baňař, zaměstnanec Národního ústavu lidové kultury, který se s procesem výroby seznámil při výstavbě muzea vesnice. Další poznatky pak pan Pavlica získal studiem starší doškové krytiny, rozebíráním poškozených doškových střech i vlastní zkušeností.

Nyní ovládá pracovní postupy související se zhotovením dvou základních typů došků – *hlaváků* a *čičáků*, jejich montáž na valbovou i sedlovou střechu tzv. moravským způsobem, tedy klasy dolů, zhotovení hřebene střechy pěchováním slámy i kalenicí. Vedle toho je také schopen pokrýt střechu východoslovenským způsobem, tj. klasy nahoru, a zhotovit hřeben střechy kartáčovitým způsobem. Kromě těchto postupů, používaných na našem území nebo na Slovensku, ovládá i německý způsob pokrývání doškových střech, který se naučil při realizaci zakázky

pro německého zákazníka. Technologicky je značně odlišný – došky mají odlišný charakter a vyžadují i odlišný způsob výroby, váží se klasem dovnitř, vrbovými nebo lískovými pruty, a dusají dusadlem. Na rozdíl od našich došků jsou ty německé kratší, měří přibližně 1 m, bez klasů. Jejich výrobu i montáž mu předvedl majitel objektu.

František Pavlica je člověk mající citový vztah k tradicím i lidové kultuře. Výroba došků pro něj proto není pouze ekonomickou záležitostí, tuto práci dělá s vědomím potřebnosti a důležitosti udržení starých technologií. Svůj vztah k lidové kultuře prezentuje i prostřednictvím svých výtvarných děl – obrazů a grafik, na kterých se s folklorními motivy a náměty setkáváme velice často.

II. Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků, s důrazem na srovnání s obdobně zaměřenými výrobci

Úvod

Došková krytina je jednou z nejstarších střešních krytin. Po dlouhá století neodmyslitelně patřila k venkovským stavbám v širokém nížinném a podhorském pásmu středních, severovýchodních a jižních Čech, střední a jižní Moravy, Opavska i Hlučínska. Její rozšíření však pochopitelně není omezeno pouze hranicemi České republiky. S došky se setkáváme také na jižním a východním Slovensku, v Polsku, Podunají a v dalších oblastech, které poskytovaly dostatek vhodného materiálu k jejich výrobě. V západní Evropě nacházíme došky zhotovené z rákosu, pro které je charakteristický jiný způsob vázání i odlišný vzhled krytiny.

Široké uplatnění doškové krytiny mělo několik důvodů. Jedním z nich byl snadno dostupný a levný materiál, navíc výrobu a montáž doškové krytiny zvládl každý hospodář sám. Další výhodou byly skvělé termoregulační schopnosti, vzdušnost a lehkost, která umožňovala úsporu dřeva při konstrukci krovů. Velikou nevýhodou oproti tomu byla značná hořlavost. Časté požáry decimovaly celé vesnice i jejich obyvatele, a proto bylo už od počátku 19. století snahou státní správy nahrazovat doškovou krytinu nehořlavými materiály – břidlicí nebo pálenou krytinou. Tyto snahy se však poměrně dlouho potýkaly s neúspěchem, rolníci se pořizování drahé a těžké krytiny bránili. Proto ještě v prvních desetiletích 20. století se na některých místech jižní Moravy nebo Polabí doškové střechy vyskytovaly stále v hojné míře.

V souvislosti s celkovým kulturním i společenským vývojem i změnami, které probíhaly v zemědělském hospodaření na vesnicích už od konce 19. století, však došková krytina nezadržitelně ustupovala. Se vzrůstajícím počtem dobytka, chovaného na usedlostech, stoupala i spotřeba slámy, které bylo nakonec pro výrobu krytiny nedostatek. Navíc se pozvolna upouštělo od pěstování žita, jehož sláma je materiálem k výrobě došků. S rozvojem malých cihelen se stala široce dostupnou pálená taška a slaměná krytina byla čím dál častěji považována za synonymum chudoby a zaostalosti.

Poslední doškové střechy zmizely z českých a moravských vesnic kolem poloviny 20. století. Od té doby se můžeme s touto starobylou a krásnou krytinou setkávat pouze v muzeích v přírodě (např. Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy

ve Strážnici, Přerov nad Labem) nebo na některých památkově chráněných objektech *in situ* (např. Lopeník, Rymice). Zde je její role nezastupitelná – nic nemůže nahradit charakteristický vzhled mohutné střešní hmoty, ostře kontrastující s měkkými liniemi hliněných staveb.

Technologie výroby došků a pokrývání doškové střechy

Materiálem ke zhotovení slaměného došku je žitná sláma, která má dlouhá a pevná stébla. Přitom se nehodí sláma z každého žitného pole, pan František Pavlica vybírá nejkvalitnější slámu z lokalit na Bzenecku. Obilí je nutno sklidit ještě před dozráním, kdy stéblo není příliš křehké a neláme se tak snadno. Sklízí se samovazem, který obilí zároveň váže do snopů. Ty se pak ručně sbírají a skládají, stejně jako v minulosti, do mandelů. Obilí se nechá na poli krátkou dobu proschnout a poté se sváží na usedlost k vymlácení. Tomu je věnována velká pozornost, snahou je co nejméně poškodit slámu. Nenahraditelným pomocníkem je mlátička obilí z 30. let 20. století.

S výrobou došků se začíná brzo po vymlácení, kdy je sláma ještě poměrně pružná. K pokrývání doškové střechy je zapotřebí dvou druhů došků. Došku svázanému u oddenků se říká *hlavák* nebo také *hlaváč*, *hlavatka* a slouží k pokrývání střešní plochy. Jeho výroba není technologicky nikterak náročná. Nejprve je nutno na hřebeni slámu vyčesat, zbavit kratších stébel a srovnat. Poté se oddělí dva snopky, které se vloží do dřevěné formy. Ta má tvar dřevěného korýtka podélně rozděleného na dvě části. Každý ze snopků se vloží do jedné z nich a pevně uzavře. Vyčnívající část snopků se asi 20 cm od konce oddenků sváže slaměným povříslem. Poté se došek vyndá, obě části se navzájem proti sobě zatočí, a tak jsou pevně utaženy v jeden celek. Hotový došek se na spodním okraji zasekne sekerou a je možné jej na zemi sešlápnout tak, aby byl plochý. Došek svázaný pod klasy se nazývá *čičák* nebo *záklasník*. Slouží k pokládání střešních okrajů a hřebene. Způsob jeho zhotovení je prakticky totožný jako u *hlaváku*, pouze se do formy vkládá opačným směrem. Konce *čičáku* se při výrobě nezačišťují, k jejich zastřižení dochází až v konečné fázi pokládky střechy.

Před vlastní pokládkou se došky nejprve navlhčí vodou. Sláma se stane ohebnější, měkčí, nepráší se z ní tolik a práce je tak mnohem příjemnější. Došková krytina se pokládá na laťování o vzdálenosti 40 cm. Začíná se na spodní straně,

postupuje se od jednoho okraje ke druhému, po řadách „šárech" směrem nahoru. Nejspodnější řada *je hlaváků*, pokládaných klasem nahoru. Druhou řadu tvoří *čičáky*, tj. došky svázané u klasů. V dalších řadách pak pokračují *hlaváky*, vázané klasem dolů. Jednotlivé došky se k sobě přirážejí tak, aby mezi nimi nevznikala mezera a aby byly rovné. K jejich upevnění slouží slaměný pletenec, *povříslo*, který se s každým novým doškem nadvazuje a vzniká tak nekonečný provaz. Přechody mezi jednotlivými *šáry* jsou plynulé, střecha tím získává hladký, jednolitý charakter. Po dokončení pokrývání střešní plochy se spodní okraj střechy po celém obvodu zastřihne nůžkami do roviny. Na spodním okraji je jasně vidět mohutnost a síla doškové krytiny, jejíž výška dosahuje 30 cm.

Po dokončení střešních ploch se pokládá valbové nároží. Používají se na něj *čičáky*, které se předtím zastřihnou do roviny. Váží se od spodu nahoru a tvoří efektivní, výrazné kontury. Každé patro je tvořeno ze tří došků. V minulosti se vázaly *povříslem*, dnes se tento náročný pracovní úkon zjednodušuje drátem. Pomůckou je přitom tenká kovová trubka, kterou se z vrchní strany probodne slaměná hmota. Z půdního prostoru se do ní vsune drát, který se s vytáhnutím trubky dostane na vnější stranu střechy. Došky se připevňují k rohovým krokvím ve své horní části, poté se ještě stahují ve spodní třetině.

Hřeben střechy je nejnáchylnější k zatékání či narušení větrem, proto je jeho zajištění věnována mimořádná péče. Na našem území se setkáváme s několika různými způsoby jeho pokrývání. Nejobvyklejší bylo zhotovení *kalenice*. *Čičáky* se namáčejí v lázni z jílovité hlíny a nechají mírně zaschnout. Poté se, ještě mokré, vynášejí na střechu, kde se jeden vedle druhého přelamují přes její hřbet. Přitom se pravidelně střídá jejich směr, klasy prvního došku směřují na jednu stranu střechy, klasy druhého došku na stranu druhou. Dřevěnou deskou se uplácávají tak, aby se stébla přilepila k sobě, zaschla a utvořila pevnou slupku odolnou proti vodě. Na pokrytí jednoho metru hřebene střechy je třeba 7–8 hřebenáčů, podle jejich síly.

Na moravských Kopanicích se hřeben střechy zhotovoval pouhým napěchováním slaměné hmoty. Ta se zpevnila usazením dřevěných křížů, tzv. *kleštin*, které se vyráběly většinou svázáním dvou kusů cca 1 m dlouhých větví, později stlučením tyčí. Na hřeben se usazují ve vzdálenosti cca 0,5 m. Jiným způsobem fixace je připevnění rovnoběžné tyče na hřebenáče z obou stran střechy.

Na závěr je nutno celkový vzhled střechy upravit. Střešní plocha se „učeše" hráběmi tak, aby se uvolněná stébla vyčesala a ostatní urovnala. Také se zastřihnou

spodní okraje nárožních došků a spodní okraje po celém obvodu střechy se uplácají dřevěnou deskou.

III. Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům

Výroba došků je sezónní záležitostí, která se odehrává převážně v měsících červenci a srpnu. Vyžaduje velké pracovní nasazení, tak aby bylo v co nejkratším časovém úseku vyrobeno co nejvíce došků a během srpna se už mohlo pracovat na pokládce vybraných objektů. Z těchto důvodů F. Pavlica zaučil skupinku asi 6 brigádníků z řad vysokoškolských studentů, kteří se na této činnosti pravidelně každým rokem podílí a výrobu došků ovládají. Nejedná se o činnost příliš řemeslně náročnou, vyžadující ovšem fyzickou sílu, obratnost a rutinu. V rodinné tradici také pokračuje syn František, který s otcem pravidelně spolupracuje na realizaci zakázek a řemeslo ovládá od výroby došků až po různé způsoby pokrývání.

IV. Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích, případně dalších aktivitách péče o tradice lidového řemesla

Kromě nejbližších spolupracovníků pan Pavlica seznamuje se svými dovednostmi i širší veřejnost. Montáž i opravy doškových střech mohou během letní sezóny pravidelně sledovat návštěvníci MVJVM ve Strážnici, výrobu došků i pokrývání prezentoval také na některých odborných seminářích, např. na konferenci „Střechy a střešní krajiny vesnických sídel a staveb", pořádané Národním památkovým ústavem v Jičíně v roce 2006, kde jeho práce vzbudila mezi odbornými pracovníky památkové péče značnou pozornost.

Celý proces výroby od sklizně na poli až po detailní zachycení montáže je dokumentován ve filmu „Střecha střešní krytiny", který je součástí audiovizuální řady dokumentů Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice, vydávané Národním ústavem lidové kultury. Tento projekt má za cíl nejen dokumentaci tradičních technologií lidové výroby, ale jejím úkolem je sloužit také jako didaktická pomůcka při vzdělávání studentů, učňů, odborných pracovníků z oborů etnografie či památkové péče, nebo zájemců z řad veřejnosti.

V. Fotodokumentace s připojeným popisem fotografií, popřípadě seznam dalších zaslaných materiálů, se stručným komentářem.

Na přiložené dokumentaci je pan František Pavlica zachycen při výrobě slaměných došků, montáži doškové krytiny, a ukázky realizovaných staveb.

1) Proces výroby došků začíná sklizní obilí

2) Snopy obilí se stejně jako v minulosti skládají do mandelů

3) K mlácení obilí se používá mlátička z první třetiny 20. stol.

4) Každý došek se skládá ze dvou snopů

5) Došky „hlaváky“

6) Došky „čičáky“

7) Pokrývání střešní plochy

8) Zastřihávání došků před začátkem pokrývání nároží

9) Pokrývání nároží valbové střechy

10) Zhotovení hřebene zpevněného kleštinami

11) Kalení došku v hliněné lázni

12) Utloukání kalenice

13) Na závěr se střecha „učeše“ hráběmi

14) Spodní okraje se utloukají deskou

15) Došková krytina na památkově chráněném objektu v obci Senetářov

16) Došková krytina na památkově chráněném objektu v obci Lopeník. Realizace v roce 2000

17) Německý způsob krytí, město Aachen. Realizace v roce 2001

18) Došková krytina v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici

VI. Písemný souhlas nominovaného s pořizováním dokumentace pro potřeby NÚLK a svolení k publikování osobních a kontaktních údajů, profesního životopisu, fotografií své osoby a svých výrobků za účelem propagace titulu Nositel tradice (např. v propagačních tiskovinách, na výstavě Nositelé tradice, na webových stránkách NÚLK, MK ČR).